

Gazan beg ogly Oraz begiñ tussag boldugy boýy beýan eder

Category: Halk döredijiligi we rowaýatlar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Gazan beg ogly Oraz begiñ tussag boldugy boýy beýan eder DÄDEM
GORKUT

GAZAN BEG OGLY ORAZ BEGIŇ TUSSAG BOLDUGY BOÝY BEÝAN EDER

Hanym heý! Bir gün Ulaş ogly Gazan beg ýerinden turmuşdy. Gara ýeriň üstüne otaglaryn dikdirmişdi. Müň ýerde ýüpek halyçasý düşenmiş idi. Ala saýawan gök ýüzüne gerdirmişdi. Togsan tümen ýaş oguz söhbetine düýrülmişdi. Agzy beýik küyzeler ortalyga salynmysý idi. Dokuz ýerde badýalar gurulmysýdy. Altyn aýak küyzeler düzülmişdi. Dokuz gara gözli, örme saçly, elleri bileginden hynaly, barmaklary bezegli, bogazlary bir garyş kapyr gyzlary al şeraby altyn bulgur bile galyň oguz beglerine gezdirerlerdi. Her birinden Ulaş ogly Salyr Gazan içmişdi. Bezäp-besläp çadyr otag bagyşlardy. Hatar-hatar düýeler bagyşlardy. Ogly Oraz garşysynda ýaý söýenip durardy. Sag ýanynda gardaşy Gara Güne oturmysýdy. Sol ýanynda daýysy Oraz oturmysýdy. Gazan sagyna bakdy kah-kah güldi, soluna bakdy çok söýüندی, garşysyna bakdy, oglanjygyny – Orazy görđi. Elin eline çaldy, aglady. Ogly Oraz bu iş hoş gelmedi. Ileri geldi, dyza çökdi. Babasyna çagyryp soýlar, görelim hanym, ne soýlar.

Aýdar:

– Üýnüm aňla meniň, sözüm diňle, agam Gazan!

Sagyňa bakdyň kah-kah güldüň,

Soluňa bakdyň çok söýüندیň,

Garşyňa bakdyň meni görđüň, agladyň,

Sebäp nedir, diýgil maňa,

Gara başym gurban bolsun, babam saňa! – diýdi.

Diýmez bolarsaň,

Galkybany ýerimden men turaram,

Gara gözli ýigitlerimi boýuma alaram,

Gan Abkaza iline men giderem,

Altyn haça men elimi basaram,

Pilon geýen monahyň elin öperem,

Gara gözli kapyr gyzyn men alaram,

Dahy seniň ýüzüňe men gelmezem,

Agladygyňa sebäp ne, diýgil maňa,

Gara başym gurban bolsun, agam, saňa! – diýdi.

Gazan beg gyzardy, oglanyň ýüzüne bakdy. Çagyryp soýlar,

görelim hanym, ne soýlar. Gazan aýdar:

– Bãri gelgil gulunym ogul,
Sagym ala bakdygymda gardaşym
Gara Günäni gördüm,
Baş kesipdir, gan döküpdür,
Çulady alypdyr, at gazanypdyr.
Solum ala bakdygymda, daýym Orazy gördüm,
Baş kesipdir, gan döküpdür,
Çulady alypdyr, at gazanypdyr,
Garşym ala bakdygymda seni gördüm,
On alty ýaş ýaşladyň,
Bir gün bola, düşem, ölem, sen gala sen,
Ýaý çekmediň, ok atmadyň,
Baş kesmediň, gan dökmediň.
Ganly oguz içinde çulady almadyň,
Ertirki gün zaman dönüp, men ölüp, sen galjak.
Täjim-tagtym saňa bermiýeler diýip soňumy aňdym, agladym ogul
– diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamyş, görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– A, beg baba,
Düýeçe ulalmyş sen, köşekçe akylyň ýok,
Depeçe beýgelmiş sen, daryça beýniň ýok,
Hünäri ogul atadanmy görer, öwrener,
Ýogsa atalar oguldanmy öwrener.
Haçan sen meni alyp kapyr serhedine çykardyň, gylyç çalyp, baş kesdiň.

Men senden ne gördüm, ne öwrendim? – diýdi.

Gazan beg elin-eline çaldy, kah-kah güldi. Aýdar:

– A begler, Oraz ýagşy söýledi, şeker iýdi. Begler siz iýiň-içiň, söhbetiňiz dagytmaň. Men bu oglany alaýyn, awa gideýin. Yedi günlük azyk-le çykaýyn. Ok atdygym ýerleri, gylyç çalyp baş kesdigim ýerleri görkezeýin. Kapyr serhedine, Jyzyglara, Aglagana, Gökje daga alyban çykaýyn. Soňra oglana gerek bolar, a begler! – diýdi.

Goňur atyn çekdirdi, bütin mündi. Üç yüz bezegli donly ýigit

soýlady, boýuna aldy. Kyrk ala gözli ýigidin Oraz boýuna aldy. Gazan ogluny alyp gara daglar üstüne awa çykdy. Aw awlady, guş guşlady. Sugun–keýik ýykdy. Gök alaň, görkli çemene çadyr dikdi. Birnäçe gün begler ile iýdi-içdi. Meger, Başyaçyk, Tatýan galasyndan, Aksaka galasyndan kapyryň jansyzy bardy. Bulary görüp teküre geldi. Aýdar:

– Heý, ne oturar sen, itiňi uwlatmaýan, pişigiňi mawlatmaýan alplar başy Gazan oglanjygy ile serhoş bolup ýatyrlar – diýdi. On alty müň gara donly kapyr ata mündi. Gazanyň üstüne ylgar etdi. Bakdylar, gördüler alty bölek toz indi. Kimi aýdar: «Keýik tozydyr», kimi aýdar: «Ýagy tozydyr».

Gazan aýdar:

– Keýik bolsa bir ýa iki bölek bolardy. Bu gelen, bilmiş boluň, ýagydyr – diýdi.

Toz ýaryldy, gün kibi parlap göründi, deňiz kibi çaykandy, tokaý kibi garaldy. On alty müň ýüp üzeňňili, keçe börükli, azgyn dinli, gyzgyn dilli kapyr çyka geldi. Gazan Goňur atyn çekdirdi, bütin mündi, ogly Oraz jylawysyny çekdirdi, bedew atyn oýnatdy, garşy geldi. Aýdar:

– Bäreni gelgil, agam Gazan!

Deňiz kibi garalyp gelen nedir?

Ot kibi ýalpyldap, ýylgyz kibi parlaýyp gelen nedir?

Agyz – dilden baş keleme habar maňa,

Gara başym gurban bolsun, babam, saňa – diýdi.

Gazan aýdar:

– Bäreni gelgil, arslanym ogul,

Gara deňiz kibi çaykanyp gelen,

Kapyryň leşgeridir,

Gün kibi ýalpyldap gelen,

Kapyryň başynda yşygydyr

Ýylgyz kibi parlaýyp gelen,

Kapyryň näzasydyr.

Azgyn dinli ýagy kapyrdyr, ogul – diýdi.

Oglan aýdar:

– Ýagy diýip nämä diýrler?

Gazan aýdar:

– Ogul, onuň üçin ýagy diýrler ke, biz olara ýeteris-öldüreris, olar bize ýetse, öldürer – diýdi.

Oraz aýdar:

– Baba içinde beg ýigitler öldürseler, gan sorarlarmy, dawa eýlärlermi?

Gazan aýdar:

– Ogul, mün kapyr öldürseň, kimse senden gan dawasyn eýlemez. Emma, azgyn dinli kapyrdyr, ýagşy ýerde duş boldy weli, maňa sen ýaman ýerde duşak bolduň, ogul! – diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamyş, görelim hanym, ne soýlamyş. Oraz aýdar:

– Bärei gelgil, agam Gazan,
Galkybany ýerimden, bedew atym saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.
Ak meýdanda segredeýin seniň üçin,
Ala ewren sur naýzamy saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.
Gaba garyn, giň göwüsde,
Oýnadaýyn seniň üçin.
Gara polat uz gylyjym saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.
Özge dinli kapyr başyn,
Kesdireýin seniň üçin.
Egni bek demir donum saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.
Yeň-ýakalar dikdireýin seniň üçin,
Başymda gunt yşyklar saklardym,
Seniň üçin – günü geldi.
Gaba tokmak astynda,
Ýügürdeýim seniň üçin,
Kyrk ýigidim saklardym,
Bu gün üçin – günü geldi.
Kapyr başyn kesdireýin seniň üçin.
Arslan adym saklardym seniň üçin,
Ýaka tutup kapyr-le ugraşayyn seniň üçin,

Agyz-dilden birnäçe keleme habar maňa,
Gara başym gurban bolsun, agam, saňa.
Gazan bu ýerde soýlamyş.
Görelim hanym, ne soýlamyş.

Gazan aýdar:

– Ogul-ogul, aý ogul!
Menim üýnüm aňla, sözüm diňle.
Ol kapyryň üçün atyp birin ýarmaz okçusy bolar.
Haý diýmezden başlar kesen jellady bolar.
Adam etin ýahna kylan aşbazy bolar.
Sen barasy kapyr degil,
Galkybany ýerimden men turaýyn,
Goňur atyň biline men müneýin,
Gelen kapyr meniňdir, men baraýyn,
Gara polat uz gylyjym çalaýyn.
Azgyn dinli kapyrдыr, başlaryn keseýin,
Döne – döne söweşeýin,
Döne – döne çekişeýin,
Gylyç çalyр baş kesdigim görgül, öwrengil, gara başyňa düşende
gereklidir – diýdi.

Oraz bu ýerde soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– A, beg baba, eşiderem,
Emma Arafatda erkek guzy gurban üçin,
Baba ogul gazanar at üçin,
Ogul-da gylyç guşanar baba gaýraty üçin,
Meniň-de başym gurban bolsun seniň üçin – diýdi.
Gazan bu ýerde soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Gazan
aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul!
Ýaga girip baş kesmediň,
Adam öldürip, gan dökmediň,
Ala gözli kyrk ýigidi boýuňa algyl,
Göwsi gözел gaba daglar başyna çykgyl,
Meniň söweşdigim, meniň dögüşdigim,

Meniň çekişdigim, meniň gylyçlaşdygym
Görgül, öwrengil we hem bize busy bolgul, ogul – diýdi.

Oraz babasynyň sözün ýykmady, gaýdyp yza döndi. Ýerden beýik daglar başyna ýoldaşlaryn alyp çykdy. Ol zamanda ogul ata sözün iki eýlemezdi. Iki eýlese, ol oglany kabul eýlemezlerdi. Oraz giň ýakadan naýzasyn sançdy durdy.

Gazan beg gördi ke kapyr gaty ýygylandy, atyndan indi, dury suwdan ab-dest aldy. Ak alnyn ýere goýdy, iki rekagat namaz kyldy. Ady görkli Muhammedi ýat getirdi. Gara dinli kapyra göz garaltdy, haýkyrdy, at saldy. Garşy bardy, gylyç urdy. Ol gün gümbür-gümbür tewiller çalyndy.

– Burmasy altyn tuç bory çalyndy ol gün,
Çalasyň beg erenler döne-döne söweşdi ol gün,
Gara polat uz gylyçlar çalyndy ol gün,
Gargy dilli gaým oklar atyldy, ol gün,
Ala ewren sur naýzalar sünjüldi ol gün.
Namartlar, muhannesler sapa ýer gözledi ol gün,
Baka-baka Gazan ogly Orazyň yşky geldi. Aýdar:

–Bäri geliň kyrk ýoldaşym,
Size gurban bolsun meniň başym!
Görermisiz, agam Gazan baş kesdi, gan dökdi, oylan-uşak, nahar iýençe gelmez – diýdi. – Babam bu kapyrlary dözmeýän ýaly. Meni söýen ýigitlerim ne durarsiz, kapyryň bir ujuna depeliň – diýdi.

Garagoçun oýnatdy. Oraz kapyryň sagyna at depdi. Sagly-solly kapyry ýagşy dagytdy. Sana sen kim, dar ýolda doly düşdi, ýa gara gazyň içine laçyn girdi. Kapyryň ujuny basdy, dagytdy. Azgyn dinli kapyr aljyrady, oka girdi. Kowlan kimse oglanyň bedew atyn okladylar. At ýykyldy. Kapyrlar Orazyň üstüne çozdy. Orazyň kyrk ýigidi atdan indi. Ala galkan bagyny gysa dügdüler. Gylyç syrdylar. Orazyň üstünde çok söweşdiler. Galaba gorkuzar, çuň bolsa batyrar. Pyýadanyň umydy bolmaz. Sagyn-solun Orazyň çöwürdiler, kyrk ýigidin şehit etdiler. Oglanyň üstüne üşüp düşdüler, tutdular. Garysyndan ak ellerin bagladylar, gyl urgan ak boýnuna dakdylar. Ýüzünligine salyban

sürdüler. Ak etinden gan çykynça dögdüler. Baba diýip aglatdylar, ene diýip bozlatdylar. Eli bagly, boýny bagly ýüzünligine salyp aldylar ýöriberdiler. Oraz tussag boldy. Gazanyň habary ýok. Eýle sandy kim, ýagy basyldy. At jylawysyn dönderdi. Yza döndi. Geldi. Ogluny goýdugy ýerde tapmady.

– A begler, oglan nirä gitdi bola? – diýdi. Begler aýdar:

– Oglan guş ýürekli bolar, gaçyp enesine gitmişdir – diýdiler. Gazan garaldy, döndi. Aýdar:

– Begler, (Taňry) bize bir ýaman ogul bermiş. Baraýyn, ony enesi ýanyndan alaýyn, gylyç-le paralaýyn, alty bölek edeýin, alty ýoluň aýyrdynda taşlaýyn, bir dahy kimse düz ýerde ýoldaş goýup gaçmaýa – diýdi.

Dahy Goňur atyn ökjeledi, ýola girdi. Öýüne geldi. Han gyzy, boýy uzyn Burla hatyn Gazanyň geldigin eşitdi. Atdan aýgyrdan, düýeden bugra, goýundan goç gyrdyrды.

– Oglanjygymyň ilki awydyr, ganly oguz beglerin toýlaýyn – diýdi.

Han gyzy görди, kim, Gazan geler, ýumrulanyp ýerinden ör turdy. Samyr donun egnine aldy. Gazana garşy geldi. Gabak galdyrды, Gazanyň ýüzüne dogry bakdy. Sag-len soluna göz gezdirdi. Oglanjygyny – Orazy görmedi. Gara bagry sarsyldy. Dum ýüregi oýnady. Gara gyýma gözleri gan ýaşa doldy. Gazana soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– Bärei gelgil, salyr begi, salyr görki

Başym bagty, öýüm tagty.

Han babamyň giýewsi,

Hatyn enemiň söwgüsi.

Atam-enem berdigi,

Göz açyban gördüğim,

Köňül berip söwdüğim

Beg ýigidim Gazan!

Galkybany ýeriňden ör turduň,

Ogluň-le ýaly gara kazylyk atyň bütin mündüň,

Boýny uzyn bedewi keýigi alyp ýykdyň,

Semiz etin ýükletdiň, yza döndüň,

Iki bardyň bir geler sen çagam hany,

Garaňky gijede dogurdygym oglum hany,

Bir begim görünmez bagrym ýanar,
Asylan-asylan gaýalardan,
Gazan, oglan uçurdyňmy?
Taly sazyň arslanyna iýdirdiňmi?
Ak ellerin garysyndan baglatdyňmy?
Kapyr öňünde ýöretdiňmi?
Dili-damagy guryp, dört ýana bakdyrдыňmy?
Gara gözden ajy ýaşyn dökdürdiňmi?
«Kadyn ene, beg baba» diýip bozlatdyňmy? – diýdi.

Ýene soýlamyş. Aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul, ortajym ogul!
Garşy ýatan gara dagym ýüksegi ogul!
Garaňkylyja gözlem aýdyňy ogul!
Sam ýelleri ösmezden,
Gazan, gulagym jyňlar,
Sarymsak otun iýmezden,
Gazan, içim köýüner,
Sary ýylan sokmazdan, akja tenim galkar çişer.
Gurymyşja göwsümde süýdüm oýnar,
Ýalňyzja ogul görünmez, bagrym ýanar,
Ýalňyz ogul habaryn, Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolarsaň, ýana-köýüne gargaram, Gazan, saňa – diýdi.

Enesi bir soý dahy soýlady. Aýdar:

– Gargy naýza oýnadanlar bardy, geldi,
Altyn naýza oýnadana, ýa Reb, ne boldy?
Garagoç ata münenler bardy, geldi.
Bedew atly bir ogula, ýa Reb, ne boldy?!
Nöker geldi, naýyp geldi.
Ýalňyz bir ogula, ýa Reb, ne boldy?!
Ýalňyz ogul habaryn, Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolsaň ýana-ýana gargaram, a Gazan saňa! – diýdi.

Bir dahy soýlamyş:

– Gury-gury çaýlara suw saldym,

Gara donly derwişlere nezir berdim,
Ýanym ala bakdygymda, goňşyma eýu bakdym,
Ýagşysyna-ýamanyna aş iýdirdim,
Aç görsem doýurdym, ýalaňaç görsem don atdym,
Dileg ile, bir ogly güýç-le dogurdym,
Ýalňyz ogul habaryn Gazan, diýgil maňa,
Diýmez bolsaň ýana-köýüne gargaram, Gazan saňa! – diýdi.

Bir dahy soýlamyş:

– Garşy ýatan gara dagdan,
Bir ogul uçurdyň-sa, diýgil maňa,
Külüň-le ýykdyraýyn,
Gamyn akan ýügrük suwdan,
Bir ogul akdyrдыň-sa, diýgil maňa,
Damarlaryn kesdireýin,
Azgyn dinli kapyrlara,
Bir ogul tutdurдыň-sa, diýgil maňa,
Han babamyň ýanyna men baraýyn,
Agyr leşger, bol hazyna alaýyn,
Paralanyp kazylyk atymdan inmeýinçe,
Ýeňim-le alja ganymlaýynça,
Gol-but bolup ýer ýüzüne düşmeýinçe,
Ýalňyz ogul habaryn almaýynça,
Kapyr ýollaryndan dönmäýin – diýdi.
– Ýogsa, a Gazan, aýagymdan serimize ataýynmy?
Gara dyrnak ak ýüzüme çalaýynmy?
Güýz almasy kibi al ýañaklarym ýyrtaýynmy?
Çenberüme alja ganymlaýynmi?
Agyr hasrat seniň ordaňa goýaýynmy?
Ogul-ogul diýibäni bozlaýynmy?
Gaýtabanda gyzyldüýe mundan geçdi,
Torumlary mundan bozlaýyp bile geçdi.
Torumjygym aldyrmyşam, bozlaýaýynmy?
Garagoçda kazylyk aty mundan geçdi,
Gulunjygy kişneýip bile geçdi,
Gulunjygy aldyrmyşam, kişnäýeýinmi?

Agaýyldan akja goýun mundan geçdi,
Guzuýjygy maňraşyp bile geçdi,
Guzuýjygym aldyrmyşam maňraýaýynmy?
Ogul diýip bozlaýaýynmy? – diýdi.

Bir dahy soýlamyş:

– Galkybany ýerimden turam diýrdim,
Ýaly gara kazylyk atyma münem diýrdim,
Galyň oguz içine girem diýrdim,
Ala gözli gelin alam diýrdim,
Gara ýerde ak otaglar dikem diýrdim,
Ýöribäni oguly uly öýe geçirem diýrdim,
Myrat-le maksada ýetireýin diýrdim,
Myrada ýetirmediň meni,
Gara başym gargyşy tutsun, Gazan seni!
Bir begim görünmez bagrym ýanar,
Neýlediň, diýgil maňa.
Diýmez bolsaň ýana-köýüne gargaram, Gazan saňa – diýdi.

Enesi oglanyň beýle diýgeç, Gazanyň akly başyndan gitdi. Gara bagry sarsyldy, dum ýüregi oýnady. Garaňkyly gözleri gan ýaşa doldy.

Aýdar:

– Görklim, ogul gelse, sendenmi sorardym?!
Gorkma, gaýyrma, awdadyr.
Awda galan ogul üçin gaýgyrmagyl.
Ýedi gün men Gazana möhlet bergil, ýerde ise, ogly çykarayyn,
gökde ise, indereýin.
Tapsam tapdym, tapmaz isem,
Taňry berdi, Taňry aldy, neýläýin?
Gara pygan seniň-le bile eýläýin – diýdi.

Han gyzy aýdar:

– Gazan, oglan awda idigin ondan bileýin, kim, ýorgun atyň-le gädilmiş naýzaň-le ardyna düşesen – diýdi.
Gazan yza döndi, geldigi ýoly alnyna alyp ýortdy, garaňky düşdi. Enesi duýmazdan (Gazan) el astyndan buýurdy:

– Togsan tümen ýaş oguz ardymça gelsin. Oglan tussagdyr, begler bilsin – diýdi.

Ol (ýere) geldi-ke, ýagy basylmyşdy. Gördi, oglanyň ala gözli kyrk ýigidi gyrylmyş. Bedew aty oglanyň oklanmyş ýatyr. Läş arasynda oglanjygy läşin tapmady, altynlyja gamçysyn tapdy. Ýakyn bildi, kim, ogly kapyra tussagdyr. Aglady:

– Gara dagym ýüksegi, ogul!

Ganly suwum daşgyny, ogul!

Gojalygym wagty aldyrdygym, ýalňyz ogul! – diýdi.

Bozlady. Kapyryň yzyn yzlady. Ganly Garaderwentde kapyr, dahy gonmuş idi. Oglana gara oýluk geýdirmişlerdi. Gapy işigi üzerinde keseligine taşlamyşlardy. Giren basar, çykan basardy. Garry duşman tatar ogly elimize girmişken, jeza ile öldüreläň. Gapy işigi üstünde kese goýmuşlardy, bu mahalda han Gazan ýetdi. Goňur atyn oýnatdy. Kapyr Gazanyň geldigin gördi, ürkdä. Kim atyn müner, kim, söweş geýmin geýer. Oglan başyny galdyrdy.

Aýdar:

– Mere, kapyr, ne haldyr?

Kapyr aýdar:

– Babaň geldi, tutalyň diýeris.

Oglan aýdar:

– Aman, mere kapyr, aman!

Taňrynyň birligine ýokdur güman.

Kapyrlar oglana aman berdiler. Elin çözdüler, gözün açdylar. Babasyna oglan garşy geldi. Soýlar, görelim hanym ne soýlamyş.

Oraz aýdar:

– Bäre gelgil, a beg baba,

Nirden bildiň meniň tussag boldugym,

Ak ellerim ardyma baglandygyn,

Gyl ýüp ak boýnuma dakyladygyn,

Gara gözli ýigitlerim gyryldygyn,

Sen gelmezden, baba kapyrlar danyşdylar,

Goňur atly Gazany tutuň,

Garysyndan ak ellerini baglaň,

Gapylyja görkli başyn kesiş,

Alja ganyn ýer ýüzüne döküň,

Ogly-le ikisini bir ýerden öldüriň,
Ojagyn söndüriň diýip söýleşdiler.
Hanym baba, gorkaram,
Segrederken Goňur atyň sürçdire sen,
Söweşdigiň wagtyň özüni tutdura sen,
Gapylyja gözel başyň kesdire sen,
Ak pürçekli enem «Ogul» diýerkän,
Başym bagty Gazan diýip aglada sen,
Gaýdyban baba yza döngül,
Altyn ban öýüňe sürüp bargyl,
Garryjyk bolmuş eneme umyt bolgul,
Gara gözli gyz gardaşymy aglatmagyl,
Garryjyk bolmuş enemi syzlatmagyl,
Ogul üçin ata ölmek aýyp bolar,
Ýaradan haky üçin, baba!
Gaýda döngül, öýe bargyl,
Garryjyk enem garşy gelse,
Meni saňa sorsa,
Baba, dogry habar bergil,
Gördüm, seniň ogluň tussag diýgil,
Garysyndan ak elleri bagly diýgil,
Gara gyldan ýüp boýnuna dakylgy diýgil,
Gara doňuz duzagynda ýatyr diýgil,
Gyl oýluk boýunjygyn sürer diýgil,
Agyr gandal topujagyn döger diýgil,
Ýanmyş arpa çöregi, ajy sogan öýni diýgil,
Meniň enem meniň üçin gamlanmasyn,
Bir aý baksyn,
Bir aýda barmasam, iki aý baksyn,
Iki aýda barmasam üç aý baksyn,
Üç aýda barmasam, öldügimi ol wagt bilsin,
Aýgyr atym bogazlap, aşym bersin,
Ýat gyzy halalyma destur bersin,
Maňa tutan öýe özge girsin,
Enem meniň üçin gök geýip, gara saransyn,
Galyň oguz ilinde ýasym tutsun,
Meniň başym seniň ýoluňa gurban bolsun,

Yza dön, baba – diýdi.

Oglan bir dahy soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş:

– Garşy ýatan gara daglar esen bolsa il ýaýlar,
Ganly-ganly suwlar esen bolsa, gamyn daşar,
Gara goç atlar esen bolsa, gulun dogar,
Gaýtabanda gyzył düýe esen bolsa, torum berer,
Agylynda akja goýun esen bolsa, guzy berer.
Beg erenler esen bolsa, ogly dogar,
Sen esen bol, enem esen bolsun,
Menden ýegräk kadyr size ogul bere,
Ak süýdüni enem maňa halal eýlesin,
Söweşmegil, gaýda döngül, baba yza – diýdi.

Han Gazan bu ýerde soýlamyş, görelim hanym, ne soýlamyş.
Aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul,
Garşy ýatan gara dagym ýüksegi ogul,
Güýçli bilim kuwwaty, janym ogul,
Garaňkyly gözlerim aýdyňy ogul,
Ala-daň-le ýerimden turdugym seniň üçin,
Goňur atym ýorultmyşam seniň üçin,
Ak donuma kir eglendi seniň üçin,
Meniň başym gurban bolsun janym, ogul, seniň üçin,
Sen gideli aglamagym gökde eken, ýere indi.
Gümbür-gümbür tebiller dögülmedi,
Agyr uly diwanym sürülmedi,
Seni bilen beg ogullary, ak çykardy, gara geýdi,
Gaza meňzär gyzym-gelnim, ak çykardy, gara geýdi,
Garryjyk eneň gan ýaş dökdi,
Ak sakgally babaň dertli boldy,
Gaýdyban bu ýerden, ogul öýe barsam,
Akja ýüzli eneň garşy gelip «Ogul» diýse,
Ak elleri ardyna bagly diýeýinmi?!
Ak boýnuňa gyl urgan dakylgy diýeýinmi?!
Kapyr ýanynda pyýada ýörir diýeýinmi?!

Meniň namysym kanda bara, ogul – diýdi. – Gyl oýluk
boýunjygyn sürer diýeýinmi?!
Agyr gandal topujagyn döger diýeýinmi?!
Arpa çöregi, ajy sogan öýnäjigi diýeýinmi?!

Gazan ýene aýdar:

– Garşy ýatan gara daglar garrysa,
Oty bitmez, il ýaýlamaz,
Akyndyly görkli suwlar garrysa,
Gara daşmaz.
Gaýtabanlar garrysa, torum bermez,
Gara goçlar garrysa, gulun bermez,
Är ýigitler garrysa, ogly dogmaz,
Babaň garry, eneň garry,
Senden ýegräk kadyr bize ogul bermez,
(Berse) dahy seniň ýeriň tuta bilmez,
Asman-la gökde gara bulut boluban,
Kapyryň üstüne gürleýeýin,
Ak ýylдыrym bolup çakaýaýyn,
Kapyry gamyş kibi ot boluban ýandyraýyn,
Dokuzyny bir ýerine sandyraýyn.
Uruşmadan, döğüşmeden älemi dolduraýyn,
Ýaradan Alladan medet – diýdi.

Goňur atyndan ýere indi. Akyp giden ary suwdan ab-dest aldy.
Ak alnyny ýere goýdy, namaz kyldy. Aglady, kadyr Taňrydan
hajjat diledi. Ýüzün ýere sürdi. Muhammede salawat getirdi.
Düýe kibi kükredi, arslan kibi eňredi, nagra urup haýkyrdy.
Ýapa-ýalňyz kapyra at depdi, gylyç urdy. Döne-döne bir zaman
ýagşy söweş eýledi. «Kapyry alam» diýdi, alabilmedi. Bir
sagatda kapyra üç gezek at depdi. Nägäh, gözi gabagyna gylyç
degdi. Gara gany şorlady, gözüne indi. Özün sarp ýerlere
saldy. Görelim, imdi ýaradan neýlär. Meger, hanym boýy uzyn
Burla hatyn oglanjygyny aňdy, karary galmady. Kyrk inçe billi
gyz-oglany-le Gara aýgyryn dartdyrды, бүтин мündи. Gara
gylyjyn guşandy. «Başym täji Gazan gelmedi» diýip, yzyn yzlady
gitdi. Gele-gele Gazana ýakyn geldi. Gazan halalyny tanymady.

Han gyzy beg Gazan üstüne geldi.

Aýdar:

– Gara aýgyryň jylawyny maňa tartgyl, ýigit,
Tike tutup, ýüzüme bakgyl, ýigit,
Astyňdaky gara aýgyry maňa bergil, ýigit,
Eliňdäki sur naýzaňy,
Ýanyňdaky gök poladyňy maňa bergil, ýigit,
Bu günümde umyt bolgul maňa,
Gala, ülke bereýin saňa – diýdi.

Hatyn aýdar:

– Garşym ala ýigit benim ne maňlar sen?
Geçmiş meniň günümi ne aňdyrar sen?
Galkybany ýerinden turan Gazan,
Gara göz atyň biline münen Gazan,
Ylgaýyban gara dagym ýykan Gazan,
Kölgelije gaba agajym kesen Gazan,
Pyçak alyp ganatlarym gyran Gazan,
Ýalňyzja oglum Oraza gyýan Gazan,
At üstünde eglenmeýip, ýortan Gazan,
Seniň biliň ölmüş,
Üzeňňä dyrmaýan dyzyň ölmüş,
Han gyzy halalyňy tanamaýan gözüň ölmüş,
Näsagmyş sen, saňa ne bolmuş?
Çal gylyjyň ýetdim, Gazan! – diýdi.

Bu mahalda oguz erenleri bir-bir ýetdi. Görelim hanym, kimler ýetdi. Garadere agzynda kadyr beren, gara buga derisinden sallançagynyň ýapagy bolan, gahary tutanda gara daşy kül eýleýen, gara murtun ýedi ýerde yeňsesinde dügen Gazan gardaşy Gara Güne çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, gardaş Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim hanym, kimler ýetdi. Demirgapy Derwendindäki demir gapyny gapyp alan, altmyş tutam ala naýzasynyň ujynda är bögürden, Gazan kibi pälwany bir söweşde üç kere atyndan ýykan, Gyýan Seljuk ogly Däli Dondar çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Baryban destursyzja Baýyndyr hanyň ýagysyn basan, altmyş müň kapyra gan gusduran Gaflat goja ogly Şirşemseddin çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Parasaryň Baýburt galasynyndan parlaýyp uçan, ap-alaja öýüne garşy gelen, galyň oguz isleglisi, Gazan begiň geňeşçisi Bozaýgyrly Beýrek çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, hanym Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Çaya baksa çalymly (çal) gara-guş erdemli gurgurma guşakly, gulagy altyn halkaly, galyň oguz beglerini bir-bir atdan ýykan Kazylyk goja ogly beg Ýegenek çapar ýetdi:

– Çal gylyjyň, agam Gazan, ýetdim! – diýdi.

Onuň ardynja görelim kimler ýetdi. Ýigrimi dört boýun ogşayn Däli Dondar ýetdi. Onuň ardynja müň kowum başlary Düger ýetdi. Onuň ardynja müň бүkdүз başlary Emen ýetdi. Onuň ardynja dokuz goja başlary Oraz ýetdi. Sanadygymça oguz begleri tükense bolmaz. Gazanyň begleri hemmesi ýetdi. Ýanyna ýygnandy. Ary suwdan ab-dest aldylar, iki rekagat namaz kyldylar. Ady görkli Muhammede salawat getirdiler. Salyryn bermän kapyra at saldylar, gylyç urdular. Ol gün jigerinde bolan är ýigitler bolardy. Ol gün namartlar sapa ýer göz etdi. Bir kyýamat söweş boldy. Meýdan doly baş boldy. Kyýamatyň bir günü boldy. Beg nökerden, nöker begden aýryldy. Daşoguz begleri ile Dondar saga depdi, çalasyň ýigitler ile Gara Pudak sola depdi. Gazan özi düýbe depdi. Tekür ile Şökli Mälige howala boldy. Bögürdibäni atdan ýere saldy. Alja ganyn ýer üstüne dökdi. Sag tarapda Gara Tüken Mälige Dondar garşy geldi. Gylyçlady, ýere saldy. Sol tarapda Bu gajyk Mälige Gara Pudak garşy geldi. Sanjybany ýere çaldy, depretmedi, başyn kesdi. Boýy uzyn Burla hatyn gara tugun kapyryň gylyçlady, ýere saldy. Tekür alyndy, kapyr gaçdy. Derelerde kapyra gyrgyn girdi. On baş müň kapyr kimi gyryldy, kimi tutuldy. Gazan ogly ýanyna geldi. Indi, elin çözdü. Guça-guça ata ile ogul görüşdi. Üç yüz ýigit oguzdan şehit boldy. Gazan oğlanjygyn gutardy, yza döndü. Kaza

mübärek boldy. Oguz beglerine doým boldy. Akjagala, Sürmelüýe gelip Gazan kyrk otag dikdirdi. Ýedi gün, ýedi gije iýme-içme boldy. Kyrk öýli gul-le kyrk çoryny ogly başyna goýberdi, azat eýledi. Çalasyň erenlere gala, ülke berdi, jüpbe-jyga berdi. Dädem Gorkut gelibän şatlyk çaldy. Bu «Oguznamany» düzdi, goşdy.

Beýle diýdi.

– Imdi, hany diýdigim beg erenler,

Dünýä meniň diýenler,

Ajal aldy, ýer gizledi.

Pany dünýä kime galdy.

Gelimli-gidimli dünýä,

Ahyr soň uýy ölümlü dünýä,

Ýom bereýin hanym!

Ýerli gara dagyň ýykylmasyn,

Kölgeliye gaba agajyň kesilmesin,

Dolup akan görkli suwuň guramasyn,

Ganatlaryň uýy gyrylmasyn,

Kadyr seni namarda mätäç etmesin.

Çaparkan ak boz atyň büdremesin,

Çalyşanda gara polat uz gylyjyň gädilmesin,

Alla beren umydyň üzülmesin,

Ahyr soňy ary imandan aýyrmasyň,

Ak alnyňda baş keleme doga kyladyk,

Kabul bolsun!

Ýygşdyrsyn, düýrüşdirsini, günäňizi ady görkli Muhammede bagyşlasyň, hanym heý! Halk döredijiligi we rowaýatlar